

Л. В. Кононенко

Полтавський національний педагогічний
університет імені В. Г. Короленка

ЗМІСТОВІ ХАРАКТЕРИСТИКИ РІВНІВ СФОРМОВАНOSTІ ОРАТОРСЬКОЇ МАЙСТЕРНОСТІ У МАЙБУТНІХ МАГІСТРІВ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ

Представлено результати дослідження проблеми формування ораторської майстерності в майбутніх магістрів соціальної педагогіки, а саме: встановлено відповідність між характеристиками професійної майстерності магістра соціальної педагогіки та рівнями його ораторської майстерності; узгоджено критерії (інформаційний, операційний, мотиваційний), показники та рівні (високий, середній, низький) сформованості ораторської майстерності в майбутніх магістрів соціальної педагогіки.

Ключові слова: ораторська майстерність; критерії, показники та рівні сформованості ораторської майстерності.

Постановка проблеми. Упродовж останніх 20-ти років поступово в нашій державі набуває чинності нова система підготовки фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр», зокрема зі спеціальності «соціальна педагогіка». Фахова діяльність соціального педагога передбачає виконання низки специфічних функцій: організаційної, перцептивної, виховної, адаптаційної тощо. Однак, функціональне поле діяльності магістра соціальної педагогіки значно ширше, ніж бакалавра або спеціаліста. Зокрема в освітньо-кваліфікаційній характеристиці магістр соціальної педагогіки позиціонується як викладач навчальних закладів (вищого та професійного), науковий співробітник і лектор. Такі посади обов'язково потребують сформованості класичних ораторських умінь, до яких відносяться вміння переконувати й виступати публічно.

Проблема формування ораторської майстерності в майбутніх магістрів соціальної педагогіки є надзвичайно актуальною, адже емпіричне дослідження професійного спілкування соціальних педагогів ЗНЗ і соціальних служб засвідчило, що у своїй фаховій діяльності вони не зорієнтовані на формування ораторських умінь і навичок, уважаючи їх лише проявами таланту [3, 84–89]. Утім, якщо соціальному педагогові й притаманний природний ораторський хист, то реалізує він його інтуїтивно, а не професійно.

Частково це пояснюється стереотипами сучасного суспільства, що спричинюють ставлення працівників соціальної сфери до ораторської майстерності як до вміння здійснювати самопрезентацію [3, 88–93].

Аналіз актуальних досліджень. У вітчизняній педагогічній освіті проблема формування ораторської майстерності не є новою. Про це йшлося в дослідженнях видатних мислителів-ораторів різних епох. Так, наприклад, у XVIII ст. ораторська майстерність була об'єктом і предметом дослідження вчених-педагогів Києво-Могилянської академії (І. Галятовський, М. Ломоносов, Ф. Прокопович та ін.). У XIX столітті формування ораторської майстерності набуло нового сенсу у зв'язку з викладацькою діяльністю В. Антоновича, М. Драгоманова, К. Зеленецького, М. Максимовича. Паралельно ораторська майстерність отримала свій розвиток у сфері юриспруденції й символізувала досконалість юридичної техніки переконування (М. Грушевський, М. Міхновський, С. Пороховщиків). Ґрунтовними дослідженнями в галузі риторики (ораторська майстерність – її основне поняття) є роботи українських і російських науковців (С. Абрамовича, Д. Александрова, Т. Анісімової, Л. Введенської, О. Волкова, О. Гімпельсон, Ю. Єлісовенка, О. Зарецької, О. Івіна, С. Коваленка, О. Когут, Н. Колотилової, Г. Михальської, А. Мурашова, Л. Нечволод, Г. Онуфрієнко, Н. Осипової, Л. Павлової, В. Парашич, М. Чікарькової та ін.). У дослідженнях риторів радянської доби – Г. Апресяна, Н. Белостоцької, С. Іванової, Т. Маркичевої, Є. Ножина та ін. – висвітлювалося поняття ораторської майстерності, щоправда переважно у зв'язку з навичками агітаційно-пропагандистської роботи. Узагальнення попереднього досвіду формування ораторської майстерності та її цільового застосування містить науковий доробок вітчизняних і зарубіжних дослідників ХХ ст. В. Громового, Н. Іпполітової, А. Капської, Г. Михальської, А. Мурашова, Г. Сагач, які екстраполювали основи ораторського мистецтва на площину педагогіки. Утім, питання ораторської майстерності порушувалося в роботах вітчизняних дослідників побіжно, здебільшого у процесі висвітлення специфіки педагогічної майстерності (Є. Барбіна, І. Зязюн, Л. Зязюн, Л. Крамущенко, І. Кривоніс, О. Лавріненко, Н. Тарасевич). Комплексний підхід до формування майстерності педагога, що передбачає поєднання педагогічних, психологічних, соціологічних, лінгвістичних, культурологічних поглядів, донині майже не практикувався. Такий підхід пропонує риторика – нова освітня галузь у межах українського освітнього простору з давніми філософсько-культурологічними й педагогічними традиціями, основним предметом якої є ораторська майстерність [1, 208–232; 4; 5, 28–46, 165].

Проте, як уже зазначалося, до цього часу питання формування ораторської майстерності в майбутніх магістрів соціальної педагогіки

майже не порушувалося. Підтвердженням цього є і той факт, що до навчальних планів із підготовки магістрів соціальної педагогіки в педагогічних університетах дисципліна, предмет якої – ораторське мистецтво (мистецтво лектора, викладача), не була включена.

Мета статті. Аналіз проблеми дослідження й результатів першого етапу констатувального експерименту виявив необхідність формування ораторської майстерності в майбутніх магістрів соціальної педагогіки та стимулювання їх до використання ораторських умінь у професійно-педагогічній діяльності. Для цього нами було розроблено три критерії оцінювання рівнів сформованості ораторської майстерності: інформаційний (*теоретико-методична підготовка*), операційний (*професійно-педагогічна мобільність*), мотиваційний (*педагогічно-оптимізуючі ораторські вміння*) [2].

Виклад основного матеріалу. На підставі визначених критеріїв і показників сформованості необхідних соціально-педагогічних знань, умінь і навичок установлено рівні сформованості ораторської майстерності в майбутніх магістрів соціальної педагогіки: *високий, середній і низький*. При цьому враховувалися соціальна інформованість студентів, їхні потреби, уподобання, уявлення щодо професійно-етичного кредо соціального педагога (працівника), соціальна позиція, погляди, наявність (чи відсутність) ораторських умінь, готовність і бажання використовувати їх у соціально-педагогічній роботі.

Рівні показників інформаційного критерію (**теоретико-методичної підготовки**):

а) знання основ ораторської майстерності: *високий рівень* – особа має ґрунтовні знання про риторичний канон – предметну сферу (закони управління мисленнево-мовленневою діяльністю), зміст (роди, види, жанри класичної й сучасної риторики), роль у соціумі, специфіку ораторського стилю мовлення; виявляє повною мірою знання ціннісних орієнтирів у спілкуванні, норм, правил, що складають основи культури мовлення; має ґрунтовні знання з основ мовознавства, психології, педагогіки та педагогічної майстерності; *середній рівень* – особа має окремі, але несистематизовані знання про риторичний канон і його складові; знання ціннісних орієнтирів у спілкуванні приблизні й несистематизовані, проявляються епізодично; володіє певними знаннями з основ мовознавства, психології, педагогіки та педагогічної майстерності; *низький рівень* – особа недостатньо володіє знаннями про риторичний канон і його складові, виявляє їх епізодично; не володіє знаннями про

ціннісні орієнтири у спілкуванні, що складають основи культури мовлення; знання з основ мовознавства, психології, педагогіки та педагогічної майстерності вкрай обмежені.

б) розуміння педагогічного потенціалу риторичної спадщини в контексті ефективної взаємодії між соціальним педагогом і споживачем соціально-педагогічних послуг: *високий рівень* – особа володіє навичками порівняльного аналізу основних тенденцій розвитку риторичного й педагогічного знання, їхнього взаємовключення та взаємозбагачення; безпомилково визначає пріоритетні шляхи організації ефективної професійно-педагогічної діяльності; вдало екстраполює історичні форми й методи прикладної риторики на площину сучасної соціально-педагогічної практики; *середній рівень* – особа допускає неточності у виявленні основних тенденцій розвитку риторичного й педагогічного знання; зазнає труднощів під час визначення пріоритетів у організації професійно-педагогічної діяльності; історичні форми й методи прикладної риторики використовує за шаблоном, без урахування сучасних соціально-педагогічних орієнтирів, норм і правил; *низький рівень* – особа майже не виявляє навичок порівняльного аналізу основних тенденцій розвитку риторичного й педагогічного знання, не розуміє причинно-наслідкових зв'язків у їх співіснуванні й взаємозбагаченні; має фрагментарні знання історико-методологічного та теоретико-методичного характеру щодо ораторської організації професійно-педагогічної діяльності; практично не виявляє бажання екстраполювати історичні форми та методи прикладної риторики в площину сучасної педагогічної практики.

в) усвідомлення функціональних можливостей ораторської майстерності у професійно-педагогічній діяльності: *високий рівень* – особа проявляє інтерес до обстеження й виявлення соціально-демографічних, соціально-психологічних і індивідуально-особистісних характеристик аудиторії; уміє правильно, логічно й послідовно обробляти інформацію та прогнозувати згідно з одержаними висновками подальшу педагогічну діяльність; професійно коректно висловлює оцінні судження під час обробки інформації; грамотно формулює рекомендації з подолання суперечностей між запитам аудиторії (особистісними потребами співрозмовника) й об'єктивними та суб'єктивними педагогічними цілями; *середній рівень* – особа проявляє формалізм у обстеженні й виявленні соціально-демографічних, соціально-психологічних та індивідуально-особистісних характеристик аудиторії (співрозмовника); висловлює приблизні оцінні судження, часто користуючись штампами у процесі

обробки інформації (при виявленні нещирості, дезінформації і маніпуляцій у спілкуванні); не наважується формулювати рекомендації з подолання суперечностей між запитам аудиторії (особистісними потребами співрозмовника) й об'єктивними та суб'єктивними педагогічними цілями; *низький рівень* – користується спотвореною інформацією про соціально-психологічний портрет аудиторії (співрозмовника) або нехтує нею під час організації масової, групової та індивідуальної соціально-педагогічної взаємодії; некоректно висловлює оцінні судження, користуючись при цьому модальними словами-характеристиками з табуованого лексикону; допускає нелогічні, примітивні оцінні судження й помилки у висновках щодо перспектив застосування ораторської майстерності у професійно-педагогічній діяльності; надання рекомендацій із подолання суперечностей між запитам аудиторії та педагогічними цілями має схоластичний характер.

Рівні показників операційного критерію (**професійно-педагогічної мобільності**):

а) уміння встановлювати емоційно-доброзичливий контакт у педагогічному спілкуванні, створювати умови повного психологічного комфорту у професійно-педагогічній діяльності, реалізовувати демократичний стиль: *високий рівень* – особа легко встановлює емоційно-доброзичливий контакт з аудиторією, користуючись методами та прийомами ораторської майстерності (вітання, звертання, комплімент тощо); виявляє щирість у висловленні власної позиції щодо обговорюваного предмета; проявляє толерантність і повагу до співрозмовників під час обговорення спірних питань в умовах непорозуміння й напруги; створює модель професійно-педагогічної діяльності на засадах демократичних взаємин; *середній рівень* – особа створює емоційно-доброзичливий контакт з аудиторією залежно від її типу й власної емоційної прихильності до певного типу, епізодично застосовуючи методи та прийоми ораторської майстерності; уміє створювати умови психологічного комфорту, але за принципом «театр-вистава», «театр-ремесництво», – обидві акторські техніки не зобов'язують бути щирим; виявляти терпимість до співрозмовників лише за певних обставин, інколи вдаючись до авторитарного домінування; *низький рівень* – особа може встановлювати емоційно-доброзичливий контакт з аудиторією (співрозмовником) лише за умови її (його) прихильності; майже не застосовує методи та прийоми ораторської майстерності, покладаючись на інтуїцію у формуванні професійних взаємин; часто

виявляє нетерпимість до співрозмовників, оптимізуючи ситуацію з позиції «Знання – сила; Я знаю, отже, я правий» або навпаки – ухиляється від спірних запитань і від ситуацій непорозуміння та напруги.

б) уміння добирати прийоми вербального й невербального впливу на співрозмовника (аудиторію): *високий рівень* – особа у професійно-педагогічній діяльності демонструє лексичну й стилістичну грамотність, точно вживає слова-терміни, коректно застосовує модальні слова; оперативно змінює невербальні й паралінгвістичні характеристики мовлення; свідомо й цілеспрямовано поєднує психологічні прийоми впливу на аудиторію (співрозмовника) з прийомами ораторської майстерності; *середній рівень* – особа в цілому грамотно й точно підбирає слова для переконування, але більшість тропів і стилістичних фігур уживає «за шаблоном», користуючись «ментальними» звичками; свідомо, але епізодично застосовує невербальні та паралінгвістичні засоби впливу на аудиторію (співрозмовника), зрідка змінює відповідні характеристики мовлення; недооцінює необхідність поєднання психологічних методів і прийомів впливу з ораторськими; *низький рівень* – особа припускає грубі помилки в лексиці, стилістичними прийомами майже не володіє, характеризується стереотипним мисленням і відповідними мовними штампами; у процесі спілкування не звертає уваги на невербальну та паралінгвістичну сторони мовлення; не володіє технікою поєднання психологічних методів і прийомів впливу з психологічними.

в) уміння використовувати методи та прийоми ораторської майстерності у професійно-педагогічній діяльності: *високий рівень* – майбутній магістр соціальної педагогіки володіє прийомами подолання аудиторного шоку; володіє технікою зміни жанру промови згідно з обставинами спілкування; виявляє вміння спонукати аудиторію (співрозмовника) до переживання певних станів, ухвалення рішень і/або виконання дій, необхідних для досягнення власних цілей, а також спонукати до подальшого самостійного вивчення предмета обговорення; *середній рівень* – особа частково володіє прийомами подолання аудиторного шоку, переважно у строго контрольованих ситуаціях із підготовленою аудиторією; техніку зміни жанру також заздалегідь продумує, зважаючи на можливі несприятливі умови професійно-педагогічної діяльності; під час спілкування вміє привертати увагу аудиторії (співрозмовника) засобами ораторської майстерності, але не вміє формувати перспективи подальшого вивчення предмета обговорення; *низький рівень* – особа в педагогічній взаємодії не користується

прийомами подолання аудиторного шоку, а через це й не може опанувати себе в ситуації надмірного хвилювання; у груповому та масовому спілкуванні не виявляє гнучкості стосовно жанрової реалізації промови; має недостатні знання для того, щоб витримувати імпровізацію у спілкуванні з аудиторією (співрозмовником); не виявляє вміння стримувати маніпуляцію і, навпаки, застосовувати її з метою соціально-педагогічного впливу.

Рівні показників мотиваційного критерію (**педагогічно-оптимізуючих ораторських умінь**):

а) установка на використання ораторської майстерності у професійно-педагогічній діяльності: *високий рівень* – майбутній магістр розуміє й обґрунтовує необхідність використання ораторської майстерності у професійно-педагогічній діяльності; професійно грамотно оцінює характер поведінки аудиторії у зв'язку з використанням елементів ораторської майстерності або нехтуванням ними; його основне завдання – показати розв'язання проблеми, тому він точно й упевнено формулює для себе тезу та прагне розкрити її у промові, намагається навести переконливу аргументацію, висловлює конкретні пропозиції; *середній рівень* – частково розуміє, але не завжди може обґрунтувати необхідність використання ораторської майстерності у професійно-педагогічній діяльності, зокрема пояснити взаємозв'язок і взаємозалежність між характером поведінки аудиторії та використанням елементів ораторської майстерності; в основному, мислить за шаблоном, зрідка проявляє гнучкість у використанні засобів ораторської майстерності; можлива ситуація «навпаки» – майбутній «оратор» обіймає популістську позицію, тобто навмисно орієнтується на аудиторію; *низький рівень* – майбутній магістр не розуміє, а через це й не може обґрунтувати необхідність використання ораторської майстерності у професійно-педагогічній діяльності; неправильно розуміє та розкодовує поведінку людей під час спілкування, не пов'язуючи її з впливом ораторської майстерності; характеризується стереотипним мисленням, користується ораторськими штампами під час вираження думок і пропозицій; у професійно-педагогічній діяльності значною мірою пред'являє себе; висловлює критичні зауваження, які, однак, не спрямовані на конкретне явище або подію, а мають узагальнений характер.

б) наявність яскраво вираженого бажання здійснювати соціально-педагогічну взаємодію засобами ораторського мистецтва: *високий рівень* – особа виявляє готовність і бажання професійно взаємодіяти засобами

ораторського мистецтва; часто використовує методи, прийоми й засоби ораторської майстерності під час розв'язання проблемних ситуацій у взаємодії зі споживачами соціально-педагогічних послуг; надає перевагу ораторській техніці впливу в цілісному поєднанні її вербальних, невербальних і паралінгвістичних компонентів; *середній рівень* – особа зрідка виявляє готовність і бажання взаємодіяти засобами ораторського мистецтва; не фіксує свою увагу на свідомому використанні методів, прийомів і засобів ораторської майстерності під час розв'язання проблемних ситуацій у професійно-педагогічній діяльності; надає перевагу вербальним методам впливу; *низький рівень* – особа не проявляє бажання й готовності професійно взаємодіяти засобами ораторського мистецтва; при мінімальній обізнаності щодо ораторської техніки впливу не володіє методами аналізу й синтезу – уявним розкладанням і поєднанням її компонентів.

в) інтуїтивне володіння методами вербального й невербального впливу на аудиторію: *високий рівень* – майбутній магістр демонструє впевненість у правильності професійної позиції, що ним пред'являється, значною мірою завдяки інтуїтивному володінню методами вербального та невербального впливу на аудиторію; методично доцільно використовує ці методи, враховуючи тему, зміст і соціально-педагогічні завдання; швидко й правильно співвідносить указані методи з жанровими цільовими установками – інформуванням, переконуванням, спонуканням, розвагою; *середній рівень* – інтуїтивний підбір методів вербального й невербального впливу на аудиторію здійснюється майбутнім магістром соціальної педагогіки епізодично; доцільність методів узгоджується з рекомендованим списком; загалом орієнтується в жанрових відмінностях ораторської промови, але не завжди правильно співвідносить указані методи з цільовими установками; *низький рівень* – наявність у майбутнього магістра із соціальної педагогіки фрагментарних знань щодо змісту й призначення методів вербального й невербального впливу на аудиторію; існує часткова або повна дезорієнтація у жанровій специфіці промови; унаслідок зазначених недоліків спостерігається нерозвиненість професійної інтуїції.

Висновки. Виділення рівнів сформованості ораторської майстерності в майбутніх магістрів соціальної педагогіки сприяє здійсненню диференційованого підходу до їхньої підготовки. Визначення цих рівнів допомогло зробити кількісно-якісну характеристику виведених критеріїв і показників [3, 103–121]. До напрямів подальшої дослідницької роботи ми

відносимо побудову розгалуженої критеріальної структури ораторської майстерності соціального педагога всіх кваліфікаційних рівнів; уточнення критеріїв, показників і рівнів ораторської майстерності в різних ситуаціях професійного спілкування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Введенская Л. А. Риторика и культура речи / Л. А. Введенская, Л. Г. Павлова. – Ростов-н-Д. : Феникс, 2004. – 544 с.
2. Кононенко Л. В. Критерії сформованості ораторської майстерності у майбутніх магістрів соціальної педагогіки / Л. В. Кононенко // Імідж сучасного педагога : Всеукр. науков.-практ. освітн.-популярн. журнал. – Полтава : АСМІ. – 2013. – № 7 (136). – 64 с. – С. 59–62.
3. Литовченко Л. В. Формування ораторської майстерності у майбутніх магістрів із соціальної педагогіки : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Київський ун-т ім. Бориса Грінченка / Л. В. Литовченко. – Київ, 2010. – 262 с.
4. Педагогічна майстерність : підруч. / за ред. І. А. Зязюна. – К. : Вища шк., 2004. – 422 с.
5. Сагач Г. М. Риторика : навч. посіб. для студ. серед. і вищ. навч. закладів / Г. М. Сагач. – К. : Вид. Дім «Ін Юре», 2000. – 568 с.

РЕЗЮМЕ

Кононенко Л. В. Смысловые характеристики уровней сформированности ораторского мастерства у будущих магистров социальной педагогики.

В статье представлены результаты исследования проблемы формирования ораторского мастерства у будущих магистров социальной педагогики, функциональное поле которых значительно шире, чем бакалавра или специалиста. В частности, в образовательно-квалификационной характеристике магистр социальной педагогики позиционируется как преподаватель учебных заведений (высшего и профессионального), научный сотрудник и лектор. Такие должности обязательно требуют сформированности классических ораторских умений, к которым относятся умения убеждать и выступать публично.

Анализ проблемы исследования выявил необходимость формирования ораторского мастерства у будущих магистров социальной педагогики и стимулирования их к использованию ораторских умений в профессионально-педагогической деятельности. Для этого были разработаны три критерия оценивания уровней сформированности ораторского мастерства: информационный, операционный, мотивационный.

На основании определённых критериев и показателей сформированности необходимых социально-педагогических знаний, умений и навыков установлено уровни сформированности ораторского мастерства у будущих магистров социальной педагогики: высокий, средний и низкий. При этом учитывались социальная информированность студентов, их потребности, вкусы, представления о профессионально-этическом кредо социального педагога (работника), социальная позиция, наличие (или отсутствие) ораторских умений, готовность и желание использовать их в социально-педагогической работе.

Ключевые слова: ораторское мастерство; критерии, показатели и уровни сформированности ораторского мастерства.

SUMMARY

Kononenko L. Semantic descriptions of levels of forming oratorical trade at future master's degrees of social pedagogics.

In the article the results of research of problem of forming oratorical trade for the future master's degrees of social pedagogics are presented, the functional field of whose is considerably wider, than bachelor's or specialist's one. In particular, in educationally-qualifying description the master's degree of social pedagogics is positioned as a teacher of educational institution (higher and professional), research worker and lecturer. Such positions require forming of classic oratorical abilities, which are abilities to convince and speak publicly.

The problem of forming of oratorical mastery for the future master's degrees of social pedagogics is extraordinarily actual, as empiric research of professional communication of social pedagogues of general educational establishments and social services witnessed, that in their professional activity they are not oriented to forming of oratorical abilities and skills, counting them only the display of talent. However, if the natural oratorical talent is inherent to the social pedagogue, they realize it intuitively, but not controllably or organized, therefore – unprofessionally.

In some measure it is explained by the stereotypes of modern society, that stipulate an attitude of workers of social sphere toward oratorical mastery as to ability to carry out self-presentation.

However, as it is noticed in the article, till now a question about forming of oratorical mastery for the future master's degrees of social pedagogics did not almost rise. It is confirmed by the fact that the discipline with the subject of oratorical mastery (art of lecturer, teacher) has not been included to the curricula of training of master's degrees of social pedagogics in pedagogical universities.

The analysis of research problem educed the necessity of forming oratorical trade of future master's degrees of social pedagogics and stimulation of them to the use of oratorical abilities in professionally-pedagogical activity. For this purpose three criteria of evaluation of levels of forming of oratorical mastery were worked out: informative, operational, motivational.

On the basis of certain criteria and indexes of forming of necessary socially-pedagogical knowledge, abilities and skills the levels of formation of oratorical trade are set for the future master's degrees of social pedagogics: high, middle and low. The social being informed of students, their needs, tastes, ideas about the professionally-ethic credo of social teacher (worker), social position, views, presence (or absence) of oratorical abilities, readiness and desire to use them in socially-pedagogical work was thus taken into account.

The emphasizing of levels of formation of oratorical mastery for the future master's degrees of social pedagogics furthers the implementation of differentiated approach to their preparation. Determination of these levels helped to do qualitatively-quantitative description of the shown out criteria and indexes.

Key words: *oratorical trade; criteria, indexes and levels (high, middle, low) of formation oratorical mastery.*